

105928

Afdunporten
Sindag
5/6-94.

Det viktigste artskjennetegn på nazistisk ideologi var rasemystikken - demoniseringen av jødene, som var roten til alt ondt og følgelig måtte utrykkes, og dyrkelsen av den blonde ariske rase, som skulle lede menneskeheten med førerens jerngrep.

Finnes det en undergrunn av slik rasemystikk også i Hamsuns diktning?

Svaret er opplagt: Nei.

Selv sa han til professor Langfeldt: «Jeg gjøre Utfald mot Jøderne? Dertil har jeg hat for mange gode Venner blandt dem. Jeg oppfordrer i Venlighet Direktøren til at lete igjennem min samlede Produksjon og se om han kan finde et Utfald mot Jøderne.»

Jeg har fulgt oppfordringen, takket være hjelp fra de leksikografiske samlinger ved Universitetet i Oslo, som nå har registrert samtlige ord i hele Hamsuns litterære verk. Derfra har jeg fått kopi av ca. 50 kort som viser alle forekomster av ordet 'jøde' og avledninger som 'jødisk', 'jødedom' osv. i Hamsuns bøker. I hele bunken fins det ett eneste eksempel som kan virke direkte stø-

ende, - et sted "J Eventyrland"

Nå kunne det utvilsomt lages en enda lengre katalog av Hamsun-tekster som viser det stikk motsatte: Ømmere kjærlighetsskildringer er knapt skrevet, ømmere omsorg for små menneskeskjebner skal man også søke lenge etter. Men det løser ingen gåte å telle tekster som kan mobiliseres på den ene eller den annen side. Da vel er det mer å innvende at Brynildsen er så merkelig blind for de skiftende kontekster og toneleier i romanene. Han tolker alle slags utsagn av ulike Hamsun-skikkelser som om de målbærer Hamsuns personlige filosofi. Han skjeler ikke mellom alvor og humor, selvironi og samfunnssatire, profeti og provokasjon, men stiller alt på samme geledd i sitt anklageskrift. Hele det mangfoldige og stadig skiftende spillet i Hamsuns diktning blir redusert til et endimensjonalt uttrykk for livssyn.

Men da jeg nå leste essayet om igjen for gud vet hvilken gang, ble jeg plutselig slått av en nøkkel til å forstå denne triste demonstrasjon av forståelsesløshet hos en betydelig skribent.

beskriver en usympatisk offiser i Kaukasus: «Hans Jødesnude er ikke til at holde ud.» Alle de andre eksemplene er enten temmelig harmløse eller simpelthen vennlige. Vennligst er det underfundige bildet han gir av klokkejødene Papst i «Landstrykere» - enslags Chagall-figur i nordnorsk innfatning.

For enkelte andre nøkkelord er utbyttet enda mindre. Ordet 'rase' er registrert to ganger hos Hamsun - i sammensetninger av helt nøytral art. Ordet 'arier' bruker han en gang - i en artikkel som ironiserer over Johs. V. Jensens biologiske mystikk. I sannhet en mager fangst for dem som vil brennemerke Hamsuns diktning som rasistisk og nazistisk!

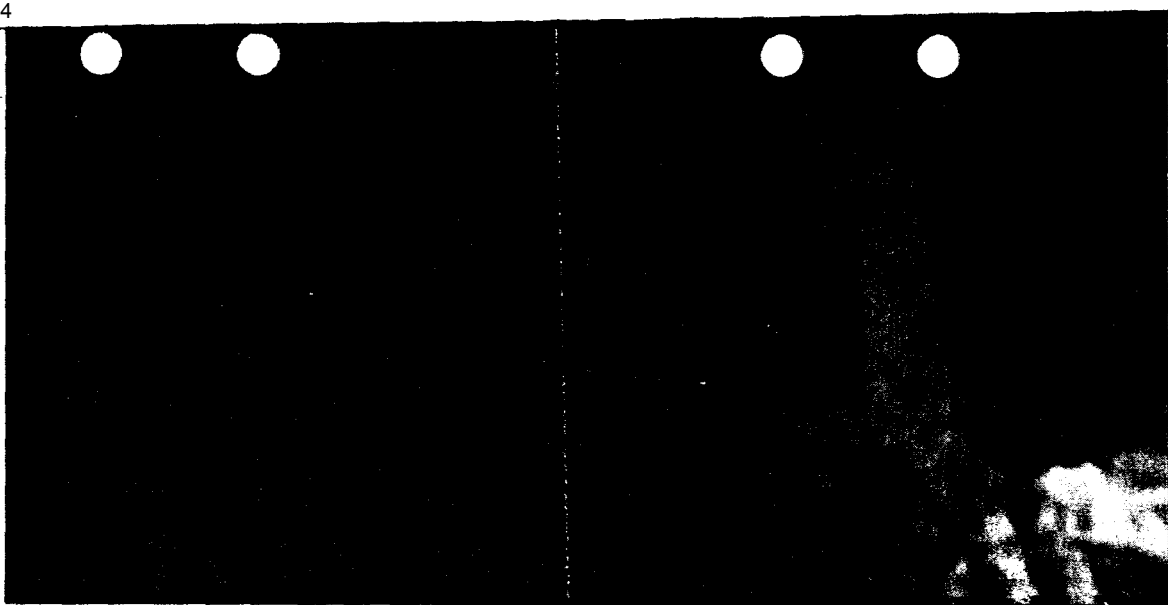
Men disse magre funnene kommer først i sitt rette relieff når man ser dem på bakgrunn av det sterke grep som rasistisk og rasehygienisk ideologi hadde over den tidens norske åndsliv, også hos viktige forfattere. Når vi engang får det verket som burde komme om dette betente innslaget i mellomkrigstidens norske åndsliv, vil det bli klarere at slike tanker lå i luften, og at Hamsun var et hederlig unntak, med påfallende lite av denslags grums, enda mange i ettertid har beskyldt ham for det motsatte.

Men både meninger og stemninger hos Hamsun var selvsagt temmelig reaksjonære. Han trodde ikke på fremskrittet, demokratiet, industrialiseringen, materialismen og kommersialismen. Hele det moderne prosjekt var ham vederstyggelig. Han pekte mot den livgivende jorden, slekten, de nedarvede menneskelige grunnverdier - og harselerte grovt over det forfall som uvegerlig kommer når disse verdiene sviktes.

Men det skyter langt over mål å hevde at denne tradisjonsbekreftende samfunnskritikk var i slekt med nazismen. Hitlers nazisme var en samfunnsomstyrtende, ikke en tradisjonsbevarende ideologi.

Hamsun har dessuten sine innslag av den overmenneske-dyrkelsen som Nietzsche og hans formidler Georg Brandes plantet inn i nordisk åndsliv. Den var også en motestrømning, og ble trofast fulgt opp av mange forfattere som forlengst er blitt innlemmet i vårt nasjonale heltegalleri. Men hos Hamsun får den ofte så sterke polemiske uttrykk at man aner det var viktigere for ham å forarge enn å bedrive seriøs filosofi. Ser man på de typiske Hamsun-heltene, svermeriske, nervøse, mer eller mindre livsudyktige, har de påfallende lite til felles med den germanske førerskikkelsen som ble nazismens vulgære etterraping av Nietzsche.

Det trekket hos Hamsun som klartest peker frem mot hans pro-tyske engasjement under krigen, er nok hans rabiate hat til England og engelskmenn. Det var ikke sterkt og irrasjonelt som Sigrid Undsets hat til Tyskland og alt som var tysk. Men hat til England var slett ikke noe konstituerende innslag i nazistisk ideologi. Hitler håpet jo tvertimot at Tyskland og England skulle bli allierte. Hos Hamsun var de anti-engelske holdningene av tydelig hjemmeavlet art - kanskje især inspirert av de ster-

PÅ NØRHOLM: Knut Hamsun fotografert i haven på Nørholm sommeren 1950 i anledning hans 91-års dag 4. august.

Hamsun - en giftspredere?

Stemmer det, som flere har påstått, at Hamsuns diktning er infisert av den samme ideologi som Hitler fullbyrdet i noen av de verste redsler menneskeheten har opplevd? Doper vi oss på en giftig ideologi når vi hengir oss til hans diktning?

LARS ROAR LANGSLET • EINAR HAUG (foto)

ke anti-britiske stemningene som bredte seg i Nord-Norge etter den beryktede Bodø-saken i 1818, og det engelske maktmisbruk som den førte med seg.

Aasmund Brynildsen har skrevet et skarpsindig, men dypt urettferdig essay

om den angivelig nazistiske inspirasjon i Hamsuns diktning, «Svermeren og hans demon» (1952). Der trekker han frem alt som er å finne av kvalmende forfallsskildringer i Hamsuns romaner, og av Nietzsche-inspirerte anrop etter «de Utvalgte og

Overlegne, Herremenneskene», «den store Terrorist», som skulle tukte pakket til lydighet. «Tidens største og mest hensynsløse forakter» er Brynildsens karakteristikk av Hamsun - «det mest kjærlighetsløse innen tidens store diktning.»

Sir Isaiah Berlin, en av vår tids største åndshistorikere, har skrevet et essay med den gåtefulle tittelen «Pinnsvinet og reven» - «The Hedgehog and the Fox». Overskriften har han lånt fra en 2500 år gammel verselinje hos den greske dikteren Arkhilokhos: «Reven kan mange ting, men pinnsvinet kan bare én stor ting». Det visdomsordet bruker Berlin til å trekke et skille mellom to typer av diktere: På den ene siden de som ledes av en overordnet, enhetlig og altforklarende totalvisjon, og følger den med «pinnsvinets» stedige målbevissthet - og på den andre siden de som ikke har noen altordnende filosofi, men spiller livets myldrende mangfoldighet gjennom skiftende og ofte motstridende perspektiver, langs «revens» tilsynelatende målløse omveier.

Berlin ser Dostojevskij som det typiske «pinnsvin» - hele hans gigantiske dikterverden får sammenheng og indre mening fra en totalvisjon av virkeligheten. Som tolker av denne totalvisjon blir dikteren noe mer enn bare kunstner. Han fremtrer også som misjonær og profet.

Den største «reven» blant alle tiders diktere er Shakespeare. Hva var Shakespeares livssyn? Det har vært skrevet mange bøker også om det emnet, men den mest treffende konklusjon er trolig at Shakespeare ikke hadde noe livssyn - iallfall ikke en helhetlig filosofi som styrer de utallige handlinger og skikkelser han skapte. Det fins like mange livssyn i hans dramaer som det fins mennesker - de har hver sitt. Dikterens «livssyn» består i at han ser hele livet - ikke i det opphøyede, totale overblikk, men gjennom kaleidoskopets ustoppelige billedskifter. Perspektiver og toneleier endrer seg stadig, livet har en uendelighet av fasetter, både handling og sprog beveger seg gjennom kontraster, motsigelser og mangetydigheter. Jeg tror Hamsun hørte til den Shakespeareske dikterfamilien. Han var en typisk «rev». Men Brynildsen tolker ham som «pinnsvin», fordi han var av pinnsvinarten selv. Han vil på død og liv gjøre Hamsun til talerør for et tyndt livssyn, for det var det han forlangte av en stor dikter. Men Hamsun var ikke en dikter av den sorten.

Det er iallfall ikke for filosofiens skyld at vi leser Hamsun med så intens lystfølelse. Det fins utvilsomt broker av filosofi også hos ham, eller retttere sagt: hos mange av hans skikkelser, og undertiden i det forfatteren sier på egne vegne. Stundom ligger de i bøkene som fremmedelementer, sier Sigurd Hoel - «som stein i åkeren». Flest av dem finner vi visst i den relativt svake romanen «Den sidste Glæde». Men det blir en mager fangst om vi plukker dem ut og presenterer dem som dikterens helhetssyn. For i Hamsuns diktning finnes det knapt noe helhetssyn, bare den yrende og stadig skiftende mangfoldighet, som spiller i utallige toneleier. Han diktet for diktningens skyld, ikke for å bevise teser eller lede oss til det rette livssyn. Hvis noen skulle tro det er en svakhet, bør de enda engang minnes om Shakespeare: Var han en mindreverdige dikter fordi det ikke er mulig å sette ham på livssynsformel?